

TÜRKİYE TÜRKÇESİ VE KIRGIZ TÜRKÇESİ'NDEKİ SORU EKİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Recep Yürümez

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkiye Türkçesi Okutmanı

Soru eki; her çeşit kelimeyi soru şekli yapan umumi bir işletme ekidir (Ergin, M., 1985:243). Soru eki ad, ad soylu sözcüklerden ve eylemlerden sonra kullanılabilir. Aslında daha önceki hali edattır. Eski Türkçede *-mu* ve *-mü* şeklindedir. Daha sonra Osmanlı Türkçesi döneminde ses uyumuna göre *-mı*, *-mî*, *-mu*, *-mü* şekillerinde kullanılmaya başlanmıştır.

Bir cümleyi soru haline dönüştürmenin analitik ve morfolojik olmak üzere iki yolu vardır. Analitik *kim*, *kime*, *nerede*, *nereden*, *ne*, *nasıl*, *ne zaman* vb. soru zamirleriyle yapılır. Morfolojik sorular ise isimlere ve fiillere gelen *-mî*, *-mı*, *-mu*, *-mü* (mi) ekiyle sağlanır. Bu ek beraber kullanılacağı kelimenin son ünlüsüne göre ses uyumuna girer. Ancak bunun da istisnaları vardır (*hal*, *hal mi?*). Bu uyum soru eki eklenecek kelimenin en son ünlüsü *a,ı* ise *-mı*, *e,i* ise *-mî*, *o,u* ise *-mu*, *ö,ü* ise *-mü* şeklindedir. Bu kural bütün fiiller, kipler ve istisna isimler haricinde geçerlidir. Mesela: *Geliyor mu? Gelmiş mi? Gelecek mi? Geldi mi? Geleyim mi?* vb.

Kırgız Türkçesinde de soru sormanın iki yolu vardır. Birincisi analitik (*kaçan*, *emne*, *kimge*, *kayakka*, *kim* vb.) diğeri ise Türkiye Türkçesinde olduğu gibi morfolojik yoldur. Kırgız Türkçesinde soru eki *-bî*'dir. Bu ekler ünsüz uyumuna girerek tonlu ve yumuşak ünsüzlerle biten isimlere *-bı*, *-bî*, *-bu*, *-bü* tonsuzla bitenlerde ise *-pı*, *-pî*, *-pu*, *-pü* şeklinde eklenir (Kasapoğlu, Ç. H., 2005:180-181). (*Üybü? Eşikpi? Keldibi? Kele catabı?* vb.) Ayrıca Kırgız Türkçesinde soru eki **ele** ve **eken** edatlarıyla beraber gelince soru ekinin ünlüsü düşer ve sadece bu iki kelime öne ek şeklinde gelir. *bele* < *-bı ele*, *beken* < *-bı-eken* gibi (Kasapoğlu, Ç. H., 2005: 180-181). *Üydö bele? Evde miydi? Üydö beken? Evde mi acaba?* Ancak bu durum sadece bu iki kelime için geçerlidir. Başka kelimelerde soru ekinin öne gelmesi ve ses düşmesine sebep olması söz konusu değildir. Ekin Kırgız Türkçesinde kullanımı Türkiye Türkçesiyle benzerlik göstermektedir. Ünlülerle ve yumuşak ünsüzlerle biten kelimelerden sonra *-bı*, *-bî*, *-bu*, *-bü*; kelimenin son harfi sert ünsüz ise o zaman ek *-pı*, *pî*, *-pu*, *-pü* olarak kullanılır. Ekteki ünlü ses Türkiye Türkçesindeki gibi kelimenin sonundaki ünlü ses bağlıdır. Yani soru ekini alacak olan kelimenin en son ünlüsü *-a,-ı* ise ek *-bı* veya *-pı*, *-e,-i* ise ek *-bî* veya *-pî*, *-o,-u* ise ek *-bu* veya *-pu*, *-ü,-ö* ise ek *-bü* veya *-pü* olur.

SORU EKİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ'NDEKİ FONKSİYONLARI

1. Ad soylu sözcüklerden sonra: Kapı mı?, Ütü mü?
2. Eylemlerden sonra: Soru eki belirsiz geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman ve gereklilik kiplerinde kişi ekinden önce gelir.
Siz gelmiş misiniz?
Siz gelir misiniz?
Siz gelecek misiniz?
Biz gelmeli miyiz?
3. Birleşik zamanlarda ise soru eki zamandan sonra kipten ve kişi ekinden önce gelir.
Ben geliyor muydum?
Sen geliyor muymuşsun?
Sen gelecek miydin?
Sen gelecek miymişsin?
Sen gelir miydin?
Sen gelir miymişsin?
O geliyor muymuş?
O geliyor muydu? (Koç, N., 1996:101) vb.

Soru eki Türkiye Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde başka amaçlarla da kullanılabilir. Bunlar:

- a) Söze şaşkınlık ve olumsuzluk anlamı verir:

Şakaklarıma kar mı yağdı ne?
Benim mi Allah'ım bu çizgil yüz? C. S. T

Kırgız Türkçesinde: “*Kelip kaldınbı?*” Ancak Kırgız Türkçesinde hem yardımcı fiille hem de yardımcı fiil olmadan kullanılabilir. “*Keldinbi?*”

- b) Yoksa anlamıyla bağlaç görevi görür: Gidelim mi bekleyelim mi?
Kırgız Türkçesinde da aynı görevde kullanılmaktadır. “*Baralıbı kütölübü?*”
- c) Aşırılık anlamı vermek için ikileme kurar: Güzel mi güzel bir kız.
Kırgız Türkçesinde bu fonksiyonda kullanılmamaktadır. “*Suluu dese suluu*” veya “*Suluunun suluusu*” bu anlamı vermektedir.
- d) “*-di ml?*” biçiminde, bazen –sa eki gibi koşul kavramı, bazen de zaman kavramı verir: *İstedi mi yapar.*

Kırgız Türkçesinde bu görevde kullanılmamaktadır.

- e) “Olur mu?” biçiminde kullanıldığında kesinlik anlamı verir:
- Bana inanıyor musun? -İnanmaz olur muyum?
Kırgız Türkçesinde de bu fonksiyonda kullanılmaktadır. “*İşenbey koymok belem?*”
- f) Yok mu? anlamında kullanıldığında bazen kötüleme bazen de övme anlamı katar: Şu parasızlık yok mu, insanı kahrediyor.
Kırgız Türkçesinde bu görevde kullanılmamaktadır.
- g) Hiç etkilenmemek anlamında deyim kurar: Masa da masaymış ha... Bana mısın demedi bu kadar yüke. E. Cansever
Kırgız Türkçesinde bu görevde kullanılmamaktadır.
- h) Dilek koşul kipiyle birlikte olasılık bildirir: Katır mı desem? Öküz mü desem? Al at mı desem? Koyun mu desem? M. A. E.

Kırgız Türkçesinde de benzer görevi vardır. “*Desembi?*” şeklinde kullanılır.

- i) Kesinlik belirtir. Yapar mı yapar.
Kırgız Türkçesinde bu şekilde bir kullanımı yoktur.
- j) Pek az rastlanmakla birlikte –sa gibi kullanılır: Kayık çocuk gibidir; oynuyor mu kaydetme, Dokunma keyfine... T. F.

Kırgız Türkçesinde de benzer görevde kullanılmaktadır. “*Oynop catabı tiybe?*”

- k) Olumsuz cümleye olumlu anlamı verir: Bir daha geç kalmayacağına sözler mi vermiyor, yeminler mi etmiyor? (Bir daha geç kalmayacağına sözler veriyor, yeminler ediyor.)
Kırgız Türkçesinde de benzer görevde kullanılmaktadır. *Keç kalbaganga söz berbey cürdü bele?*

- l) Yineleme olarak kullanıldığında cümleye kesinlik ve sınırlama anlamı verir: Hatanı kabul ediyor musun, etmiyor musun, sen onu söyle.
Kırgız Türkçesinde de bu görevde kullanılır. “*Katandı moynuna alasinbı, alasinbı sen oşonu ayt.*”

- m) Sadece incelik ve saygı amacıyla soru cümlesi kurmaya yarar: Biraz susar mısınız? Kırgız Türkçesinde de aynı görevde kullanılır. “*Bir az akırın bolosuzbu?*” ayrıca “-çi” eki de bu görevde kullanılmaktadır.
- n) “E!” Ünlemiyle birlikte kesinlik, istek, olur mu? Anlamları verir: Gider gitmez telefon et e mi? Kırgız Türkçesinde de aynı görevde kullanılır. “*Bararın menen telefon çal ee, makulbu?*”
- o) “Ne?” sorusuyla birlikte cümlenin anlamını pekiştirir, abartır veya ihtimal bildirir: Hasta mıyım ne? Kırgız Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmaktadır. “*Suuk tiyip kalganbı deyim?*”
- p) Soru anlamıyla emir cümlesi kurar: Biraz susar mısınız? Kırgız Türkçesinde de aynı görevde kullanılmaktadır. “*Akırın bolosuzbu?*” M maddesiyle farkı vurguyla ortaya çıkar.
- q) Cümle içinde öfke, tehdit, itiraz anlamı verir: Bir tokat atacaktı, sen misin bana el kaldıran: H. Taner (Koç, N., 1996:101-104) Kırgız Türkçesinde de bu anlamda kullanılmaktadır. “*Maga akıl ürötö turgan kişi sensinbi?*”

KIRGIZ TÜRKÇESİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ SORU EKİNDEKİ FARKLILIKLAR

1. Türkiye Türkçesinde soru ekinin dört şekli vardır (-mı, -mi, -mu, -mü). Kırgız Türkçesinde ise sekiz şekli vardır (-bı, -bı, -bu, -bü; -pı, -pi, -pu, -pü).

2. Türkiye Türkçesinde yukarıdaki maddenin istisnaları bulunmaktadır. Mesela: hal mi?, rol mü; gibi. Ancak Kırgız Türkçesinde böyle bir istisna söz konusu değildir.

3. Kırgız Türkçesinde soru eki eklendiği kelimeyle birlikte yazılırken Türkiye Türkçesinde her zaman ayrı yazılır. Muharrem Ergin eskiden Türkiye Türkçesinde de ekin beraber yazıldığını ama karışıklıklara sebebiyet vermemek için daha sonradan ayrı yazılmaya başlandığını bildirmektedir. Mesela: Ev mi? Üybü? gibi.

4. Kırgız Türkçesinde iki kelimedede de olsa (ele ve eken) ek ön ek şeklinde kullanılmasının yanında ünlü düşmesine de sebebiyet vermektedir. Türkiye Türkçesinde böyle bir şey söz konusu değildir. Kırgız Türkçesinde soru eki her zaman yükleme gelir. Sorulmak istenen durum ancak vurguyla anlaşılır. Türkiye Türkçesinde ise soru eki öğrenilmek istenilen durumdan sonra gelir ve vurguyu kendisinden önceki kelimenin üzerine atar.

Ahmet dün İstanbul'dan **geldi** mi?
Ahmet dün **İstanbul'dan** mı geldi?
Ahmet İstanbul'dan **dün** mü geldi?
Dün İstanbul'dan **Ahmet** mi geldi? (Koç, N., 1996:103)

6. Kırgız Türkçesinde fiillere gelen soru eki her zaman kişi ekinde sonra gelir. Türkiye Türkçesinde ise 3. çoğul şahıs hariç önce soru eki sonra kişi ekleri gelir.

7. Türkiye Türkçesinde birleşik zamanlarda soru eki 3. çoğul şahıs hariç kipten ve şahıs ekinde önce gelir. Kırgız Türkçesinde ise *bele* ve *beken* haricinde her zaman sona gelir.

8. Türkiye Türkçesinde birleşik zamanlarda soru ekinde sonra kiple soru ekinin arasına kaynaştırma ünsüzü girer. Kırgız Türkçesinde ise böyle bir durum söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

1. Kasapoğlu, Ç., (2005), “**Kırgız Türkçesi Grameri**”, , Akçağ, Ankara.
2. Ergin, M. (1985), “**Türk Dil Bilgisi**”, , Boğaziçi Yayınları, İst.
3. Koç, N. (1996), “**Yeni Dilbilgisi**”, İnkılâp, İst.
4. Sıdıkoğlu, Ç. (2009), “**Könügüülör Cıynagı**”, Bişkek.